

***Sessiz Bahar*'dan Sonra Ses Getiren Elli Yıl: Kadın, Çevre, Sağlık**

Fifty Vocal Years After *Silent Spring*: Women, Environment, and Health

Ufuk ÖZDAĞ*

Öz

Bu çalışma, günümüzde transdisipliner düşünceye açılımı oranında gittikçe sınırları genişleyen bir çevre araştırmaları alanı olarak çevreci eleştirinin, edebi metinlerde çevreye insan faktörüyle gelen tahribatın yanı sıra çevre sorunlarına bağlı insanın ödediği bedele de, bir başka deyişle, insan bedenine gelen hastalıklara da dikkat çekmesi gerektiği düşüncesinden yola çıkmaktadır. Çevreci eleştiri üzerine kuramsal çalışmalar önemli çevre sorunlarından toksik kimyasallar, endüstriyel atıklar, radyoaktif kirleticiler gibi konulara yer vermekle birlikte eserlerde bu kirleticilerin halk sağlığını ne şekillerde etkilediğini ve insanın yakalandığı hastalıkları çoğu zaman göz ardı etmiştir. Oysa Amerikalı bilim insanı ve yazar Rachel Carson, modern çevre hareketini başlatarak son yarım yüzyıla damgasını vuran ve “tarihin seyrini değiştiren” *Silent Spring* [*Sessiz Bahar*] (1962) adlı eserinde çevrenin ve insan bedeninin ekolojilerini birlikte ele almıştır. Gerçekten de bilim ve yazın dünyasında, çevreye insan faktörüyle gelen yıkım sonucu insan sağlığına gelen tehditler üzerine yazılmış kitaplar düşünüldüğünde ilk sırayı Carson’ın *Sessiz Bahar* adlı eseri alır. Endüstri dünyasında finansal çıkarlar söz konusu olduğundan, kitapta endüstriyel kimyasalları çevre ve halk sağlığı sorunlarıyla bağdaştıran deliller uzun zaman tartışma konusu olmuştur. Ancak tüm bu tartışmalara rağmen *Sessiz Bahar*; toksik ve sessiz yeni bir Amerika imgesiyle büyük yankı yaratmış, kontrolsüz pestisit kullanımına dair büyük tehlikeyi gün ışığına çıkararak havayı, toprakları ve suları etkileyen konularda devrim niteliğinde değişiklikleri tetikleyip, önemli yasaların geçmesine yol açmıştır. Yazın dünyası -ve özellikle de çevreci eleştiri- açısından Carson’ın kitabının önemi, pestisitlere ilişkin bilimsel dokümantasyonun güçlü bir edebi anlatımla ortaya konmuş olmasıdır. Carson, beden ve doğa ekosistemlerini tehdit eden yıkıcı faaliyetlerin dokümantasyonunda, geniş kitlelere ulaşabilmek için önce sanatsal anlatım demiş, kalemiyle yarattığı etkiyle onun mirasını günümüze taşıyan bilim insanlarına öncülük etmiştir. Çevre dostu değer sistemlerine açılım sağlayan bu anlatım tarzı Batıda, çevre ve sağlıkla ilintili bilimsel yayınları olduğu kadar

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü, ozdag@hacettepe.edu.tr

yaratıcı yazını da etkilemiştir. Bu çalışma, çevre kirliliğinin insan sağlığı üzerindeki etkilerinin keskinleştiği günümüzde öncelikle Rachel Carson'ın ölümsüz eseri ile Carson'ın izinden giden Sandra Steingraber'in *Living Downstream*, Theo Colborn, Dianne Dumanoski ve John Peterson Myers'in *Our Stolen Future* ile Devra Davis'in *When Smoke Ran Like Water* gibi bilim ve estetiği birleştirerek insan ve çevre ilişkilerine yeni bir yön veren eserler üzerinde durmaktadır. Daha sonra, çevre ve sağlık ilişkisinin edebi eserlerde ne şekillerde ortaya çıktığına örnek teşkil etmek üzere Latife Tekin'in büyümlü gerçekçi tarzda yazılmış *Berci Kristin Çöp Masalları* adlı romanına odaklanacaktır. Çevreci eleştirinin sınırlarına çevre ve sağlık konusunun da dahil edilmesini öngören bu çalışma, gelecek yıllarda gerek etik gerek siyasi bağlamda daha da önem kazanacağı tahmin edilen bu konuya ilişkin çözüme yönelik bir tartışma ile sona erecektir.

Anahtar sözcükler: Çevre sağlığı, halk sağlığı, çevreci eleştiri, ekoloji, Rachel Carson, *Sessiz Bahar*, Sandra Steingraber, Latife Tekin, *Berci Kristin Çöp Masalları*.

Abstract

This study argues that environmental criticism—an area of environmental research that is expanding its boundaries as it becomes more accessible to transdisciplinary thinking—needs to address the human costs of environmental crisis, i.e., its many unintended health effects. Although theoretical writing on environmental criticism highlights toxic chemicals, industrial pollutants, radioactive contaminants, and others, in a wide range of texts, little has been said on the ways in which contaminants affect public health as well as on environmentally linked illnesses that befall human bodies. And yet, Rachel Carson, the American scientist and writer with her *Silent Spring* (1962), the book that launched the modern environmental movement half a century ago and “changed the course of history,” had intertwined body ecosystems with natural ecosystems. Indeed, in the literary and scientific world, among books written on health disruptions that have connections to human-impacted environmental devastations, *Silent Spring* ranks the first. As financial concerns take the upper hand in the industrial world, all evidence in *Silent Spring* about illnesses attributable to environmental influences was the subject of debate for a long time. Despite efforts by chemical companies to discredit its findings, *Silent Spring* made a lasting impact with a new image of America that was silent and toxic. Bringing to daylight the harms from indiscriminate use of pesticides, the book triggered revolutionary changes in issues affecting the environments, ultimately leading to environmental legislation. Carson's prioritization of aesthetic means for her detailed scientific documentation of chemical toxins is significant from the standpoint of the literary world—the area of environmental criticism, in particular. In her documentation of devastations threatening body ecosystems and natural ecosystems, Carson's artful narration made the book accessible to a wide reading public, and with the power of her narration, Carson pioneered other writer/scientists who carried her legacy into the present times. It must be noted that such environmental values-laden narration influenced not only science writing on the “health and the environment,” but also creative writing, in the West. In our times when the impact of environmental derangement on human health has become conspicuous, this study will first focus on Carson's timeless book, followed by science writers' works who followed Carson's footsteps and intertwined scientific knowledge with poetic sensibilities to spark action towards a healthy future (Sandra Steingraber's *Living*

Downstream, Theo Colborn, Dianne Dumanoski, and John Peterson Myers's *Our Stolen Future*, and Devra Davis's *When Smoke Ran Like Water*). Next, to exemplify the ways in which health and the environment linkage surface in literary works, the study will focus on Latife Tekin's magical realist novel, *Berji Kristin: Tales From the Garbage Hills*. The study proposing the inclusion of "health and the environment" within the boundaries of environmental criticism, will conclude with a remedial discussion for a topic that is likely to attain greater significance in the near future both from an ethical and political standpoint.

Keywords: Environmental health, public health, environmental criticism (ecocriticism), ecology, Rachel Carson, *Silent Spring*, Sandra Steingraber, Latife Tekin, *Berji Kristin: Tales from the Garbage Hills*

Giriş

Çevreci bakış açısıyla ele alınan eserde, çevreci eleştirmen daha önce marjinal olan mekân konusunu ön plana çıkarır. Buna edebiyat kuramcısı Peter Barry¹ "Çevreci Eleştiri" adlı yazısında çarpıcı bir örnek verir; Barry'e göre, Edgar Allen Poe'nun "The Fall of the House of Usher" adlı ünlü hikâyesi, çevreci açıdan incelenince, evin bulunduğu yöre önem kazandığı için yakındaki gölün betimlemesinden ("kara ve korkunç renkte bir göl") anlaşıldığı üzere, bu yörede ekosistem kendini yenileyemeyecek derecede tahrip olmuştur (2002, s. 259-61). Ancak Barry'nin gözünden kaçan ve sağlığa ilişkin bir konuyu da aydınlatmak yararlı olur: Bu derece bozulmaya uğramış bir ekosistemde hikâye baş kişinin yaşadığı rahatsızlıklar aslında fizikseldir ve çevre kirliliğinden kaynaklanmaktadır. Barry, çevreci eleştirmenin yöntemlerini topladığı beş maddenin hiç birinde, çevre kirliliğine bağlı olarak insanın ödediği bedelden, bir başka deyişle, hastalıklardan söz etmemiştir.² Benzer şekilde, çevreci eleştiri üzerine kuramsal çalışmalar önemli çevre sorunlarından biri olan toksik maddeler konusuna³ yer vermekle birlikte çevre-sağlık ilişkisini çoğu zaman göz ardı etmiştir. Oysa son yarım yüzyıla damgasını vuran ve tüm çev-

¹ Peter Barry, *Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory* [Teoriye Başlarken: Edebiyat ve Kültür Teorisine Giriş] adlı kitabında ilk kez, diğer edebiyat kuramları arasına "Çevreci Eleştiri"yi dahil etmiştir. Bkz. Barry, 2002, s. 248-271.

² Barry çevreci eleştirmenlerin yöntemlerini beş maddede toplamıştır: "Çevreci eleştirmen, doğal dünyanın temsiline özel bir ilgiyle, başlıca edebi eserleri ekosantrik bir perspektiften tekrar okur; büyüme ve enerji, denge ve dengesizlik, simbiyoz ve karşılıklık, enerji ve kaynakların sürdürülebilir ve sürdürülemez kullanımları gibi bir kısım ekosantrik kavramlara uygulama alanları araştırır; eserlerinde doğa konusunu geniş bir şekilde ele almış yazarları özellikle vurgular; deneme, seyahatname, anı kitapları ve bölgesel edebiyat gibi topografik materyal sunan gerçeklere dayalı eserlere yeni bir vurgu yapmak suretiyle edebî-eleştirel pratiğin alanını genişletir; dominant edebiyat teorilerinin dış dünyayı dilbilimsel ve toplumsal kurgulayışını benimsemeyerek bunun yerine dikkatli gözlemlerin ekosantrik değerlerine, kolektif etik sorumluluklara önem verir" (2002, s. 264).

³ Bkz. Lawrence Buell'in *Writing for an Endangered World* adlı kitabında, "Toxic Discourse" başlıklı bölüm (s. 30-54). Ayrıca bkz. Cynthia Deitering, "The Postnatural Novel: Toxic Consciousness in Fiction of the 1980s" (s. 196-203).

reci eleştirirlerken etkilendiği Amerikalı bilim insanı ve yazar Rachel Carson 1962 yılında yayımladığı ve “tarihin seyrini değiştiren”⁴ *Silent Spring* [*Sessiz Bahar*] adlı eserinde çevrenin ve insan bedeninin ekolojilerini birlikte ele almıştı. Pestisit üreticilerinin yol açtığı ve devletin onayladığı çevre tahribatının titiz araştırması ve dokümantasyonunda Carson, sadece çevreyi ve doğal yaşamı etkileyen tahribatı değil insanların yakalanabileceği ölümcül hastalıkları da incelemiş, böylelikle *Sessiz Bahar* modern çevre hareketinin başlangıcı sayılıp halklar artık bir daha susturulamamıştı. Bu çalışmada, çevre kirliliğinin insan sağlığı üzerindeki etkilerinin kesinleştiği günümüzde öncelikle Rachel Carson’ın ölümsüz eseri ile Carson’ın izinden giden bilim insanlarının eserleri üzerinde durulacaktır. Daha sonra, çevre ve sağlık ilişkisinin edebi eserlerde ne şekillerde ortaya çıktığına örnek teşkil etmek üzere Latife Tekin’in *Berci Kristin Çöp Masalları* adlı romanına odaklanacaktır. Çevreci eleştirinin sınırlarına çevre ve sağlık konusunun da dahil edilmesini ön gören bu çalışma, gelecek yıllarda gerek etik gerek siyasi bağlamda daha da önem kazanacağı tahmin edilen bu konuya ilişkin, fen ve insani bilimlerin diyalogunun kuvvetlenmesini içeren çözüme yönelik bir tartışma ile sona erecektir.

Rachel Carson’ın ölümsüz eseri *Sessiz Bahar*’dan yarım yüzyıl sonra artık sessizlik sona ermiştir: Çevre tahribatına bağlı sağlık problemleri geçmişteki kuşuklara karşın nihayet halk sağlığı gündemine girmiştir. Doksanlı yıllara ait çarpıcı bir örnek Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) ulaştığı sonuçtur: “Tüm kanserlerin en az %80’i çevresel faktörlerle yüklenebilir.”⁵ Yeni bir milenyumun ilk yıllarından itibaren belirgin bir şekilde gündemi meşgul eden çevre sağlığı ve halk sağlığı arasındaki bu ilişki, geçmişte yaşanan nükleer felaketler sonucu ekosistemlerde meydana gelen şiddetli değişimler (Üç Mil Adası, Nevada Test Bölgesi ve Çernobil’de olduğu gibi); yaygın pestisit kullanımının küresel boyutlardaki zararlı etkileri; kümülatif etkileri de dahil olmak üzere sentetik kimyasalların karalara, sulara, havaya ve canlı varlıklara getirdiği felaketler ile tüm bu etmenlerin sebep olduğu yüksek orandaki ölümcül hastalıklar arasındaki bağlantılar kamunun her geçen gün daha fazla ilgi odağı haline gelmektedir.

Söz konusu bağlantılar barizdir, ancak bu bağlantılara dair yaygın kamu farkındalığı Rachel Carson’ın yarım yüzyıl önce çevre hareketini tetikleyen *Sessiz Bahar* adlı kitabına çok şey borçludur.⁶ Bu önemli kitap, pestisitlerin çevreye, doğal hayata ve insan sağlığına zararlarının sadece derin bilimsel dokümantasyonunu sunmakla kalmamıştır; beden ve doğal çevrenin ekosistemlerini tehdit eden pestisit kullanımını aktarırken Carson, bilimsel bilgi ve sanatsal anlatımı kaynaştırarak biyosfer sağlığının öncüsü olmuştur. Doksanlı ve 2000’li yıllarda Sandra Steingraber, Theo Colborn ve Devra Davis gibi Carson’ın

⁴ Amerikan eski başkan yardımcısı Al Gore, *Sessiz Bahar*’ın otuzuncu yıl baskısına yazdığı önsözde bu ifadeyi kullanmıştır. Bu makalede, *Sessiz Bahar* hariç, yabancı kaynaklardan bütün alıntılar tarafımdan Türkçeye çevrilmiştir.

⁵ Dünya Sağlık Örgütü’ne ait bu veri, Sandra Steingraber’in *Living Downstream: A Scientist’s Personal Investigation of Cancer and the Environment* (New York: Vintage Books, 1997) adlı eserinden alıntıdır (s. 60).

⁶ Craig Waddell’in “The reception of *Silent spring*: An introduction” adlı yazısında açıkladığı gibi, 1970’te EPA’nın kurulması ve 1972’de DDT’nin yasaklanması *Silent Spring* sayesinde olmuştur (s. 8).

izinden giden yazar ve bilim kadınları, cinsiyet konularına fazla girmeden, insan sağlığı konularını Batıda orta yol çevreciliğin odağı haline getirmişlerdir. Steingraber'in *Living Downstream: A Scientist's Personal Investigation of Cancer and the Environment* (1997); Colborn, Dumanoski, ve Myers'in *Our Stolen Future: How We Are Threatening Our Fertility, Intelligence and Survival* (1996); ve Devra Davis'in *When Smoke Ran Like Water: Tales of Environmental Deception and the Battle against Pollution* (2002) adlı eserleri Carson'ın mirasını yeni bir milenyuma taşımışlardır. Bu eserlerde, insan bedeninin ve doğanın içiçe geçmiş ekolojileri temelde ekosistemlerin sağlığını tanımlamaktadır.

Çevre ve sağlık arasındaki bu bağlantının edebi eserlerde de işleniyor olması -"bilimsel bir konunun edebi bir konuya dönüşmesi"⁷- konunun daha yüksek oranda kamuda yankılanmasını beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, gerek doğa yazarı Terry Tempest Williams'ın çığır açan *Refuge: An Unnatural History of Family and Place* (1991) ve Marilynne Robinson'un *Mother Country* (1989) gibi kurgu olmayan eserler gerekse Ana Castillo'nun *So Far from God* (1993), Cherrie Moraga'nın *Heroes and Saints* (1992), Helena Maria Viramontes'in *Under the Feet of Jesus* (1995), Ann Pancake'in *Strange As This Weather Has Been* (2007) ve ülkemizde Latife Tekin'in *Berci Kristin Çöp Masalları* (1984) gibi eserler akla ilk gelen örneklerdir. Tamamı kadın yazarlara ait bu eserler, çevre ve sağlık ilişkisi söz konusu olunca doğanın ve bedenin ekosistemlerini bir bütünün birbirinden ayrılmaz parçaları olarak ele almaktadır. Tür olarak çeşitlilik göstermekle birlikte (oyun, büyülu gerçekçi roman vs.) eserlerde, olay örgüsünde yer alan çevre ve sağlık ilişkisi büyük ölçüde içinde yaşadığımız dünyadan, gerçek çevre problemlerinden, hatta gerçek mekânlardan yola çıkmaktadır. Örneğin Moraga'nın yaygın pestisit kullanımı ve buna bağlı çocuk ölümlerini ele alan *Heroes and Saints* (1992) adlı oyunu, Kaliforniya'nın San Joaquin vadisinde Meksikalı Amerikalı McFarland tarım işçileri topluluğunun "gerçek yaşantılarını" resmeder (Greenberg, 2009, s. 163). Moraga'nın oyunu gibi, Viramontes'in *Under the Feet of Jesus* (1995) adlı romanı da yaygın pestisit kullanımını eleştirmektedir. Her iki eser de Amerika Birleşik Devletleri'nde hükümetin pestisit kullanımını güvenli hale getirmeye çalıştığı yıllarda tarım işçilerinin sağlığının ekonomik kazancın üstünde tutulması için değişim öngörmektedir. Ana Castillo, *So Far From God [Tanrı'dan Çok Uzak]* adlı ses getiren romanında, çalıştığı şirkette toksik kimyasallara maruz kaldığı için kansere yakalanıp yaşamını yitiren bir karakter yaratarak önemli bir konuya dikkat çekmiştir.⁸ Latife Tekin'in *Berci Kristin Çöp Masalları* 'nda betimlediği Çiçektepe ise, büyük şehirlerin etrafında çöp ve endüstriyel atıkların bulunduğu, sağlıklı bir yaşama geçit vermeyen, yoksul kesimin yaşadığı herhangi bir bölge olarak düşünülebilir.

Rachel Carson Tarihin Seyrini Değiştiriyor

Günümüz yazın dünyasında, çevreye insan faktörüyle gelen yıkım sonucu insan sağlığına gelen tehditler üzerine yazılmış kitaplar düşünüldüğünde ilk sırayı Rachel Carson'ın *Sessiz Bahar* adlı eseri alır. Dilimize Prof. Dr. Çağatay Güler tarafından kazan-

⁷ Bkz. Brooks, 2000, s. xii.

⁸ Castillo'nun romanı, işyerinde zararlı kimyasallara dair bilgi eksikliğini de hatırlatmaktadır.

dırılan *Sessiz Bahar*; toksik ve sessiz yeni bir Amerika imgesiyle büyük yankı yaratmıştır. Endüstriyel kimyasallar küresel ekonominin başlıca sektörlerinden biri olduğu için, ki-
tapta bu kimyasalları çevre ve halk sağlığı sorunlarıyla bağdaştıran tüm deliller uzun za-
man tartışma yaratmıştır. Tüm bu tartışmalara rağmen *Sessiz Bahar*, pestisitlere dair bü-
yük tehlikeyi gün ışığına çıkararak havayı, toprakları ve suları etkileyen yasalarda dev-
rim niteliğinde değişiklikleri tetikleyip, önemli yasaların geçmesine yol açmıştır. Öyle ki
birkaç sene önce İngiltere'de, hükümete bağlı bir çevre örgütü, gezegenin kurtuluşu için
yaptıklarından dolayı seçilen yüz kişi/kuruluş arasında birinci olarak Rachel Carson'ı
seçmiştir. Geleceğimize bir uyarı niteliğindeki bu kitap yayımlandığından beri de yaza-
rın sesi hiçbir zaman susturulamamıştır. Günümüzde modern çevre hareketinin başlangıcı
sayılan *Sessiz Bahar*'la Carson sadece Amerika'nın değil tüm dünyanın gözünü açmıştır.
Kitabın başlangıç hikâyesi şöyledir: Rachel Carson, Olga Owens Huckins isimli bir ar-
kadaşından bir mektup almıştır. Bu mektupta Huckins, DDT'nin (pestisitlerin) kuşları öl-
dürdüğünden bahsetmiştir.⁹ Carson bu ivmeyle kitabını yazmaya karar vermiş ve kitabın
girişinde konunun önemine dikkat çekmek için etkileyici bir öykü yaratmıştır:

Bir zamanlar Amerika'nın kalbinde bütün yaşamın çevresiyle ahenk içerisinde görüldü-
ğü bir kasaba varmış. Bu kasaba, ilkbaharda yeşil tarlaların üzerinde beyaz çiçek bulut-
larının gezindiği, yamaçlarında meyve bahçeleri ve yeşil buğday tarlalarının oluşturdu-
ğu bir satranç tahtasının tam ortasındaymış. Sonbaharda, meşe, akçaağaç ve huş ağaçları
çamların arkasından yanıp parıldayan bir renk cümbüşü yaratırmış. Tepelerde tilkiler ulur,
geyikler sonbahar sabahlarının sislerinde yarı kaybolmuş halde, tarlalardan sessizce ge-
çerlermiş. ... Gel zaman git zaman bölgeyi bir acıp afetin karanlığı sarar ve herşey de-
ğişmeye başlar. Toplumun üzerine bir uğursuz büyü çöker: Tavuk sürülerini esrarengiz
hastalıklar kırıp geçirir, sığır ve koyunlar hastalanıp ölürlür. Her yerde ölümün gölgesi
vardır... Sözelimi kuşlar-nereye gitmiş olabilirler... Bahçelerdeki kuş yemlikleri terke-
dilmişdir... Sessiz bir bahardır bu bahar. (2004, s. 1-2)

Carson'ın betimlediği [kurgusal] kasaba,¹⁰ pestisit kullanımıyla sessiz bir bahara
mahkûm olmuştur. *Sessiz Bahar* derin bilimsel dokümantasyonla, ev hayvanlarının, bö-
ceklerin, ağaçların, hatta insanların ölümü de dahil olmak üzere pestisitlere dair tüm zar-
arları gözler önüne serer. Pestisitler, bitki ve diğer hayvanlarla beslenen hayvanların vü-
cutlarında birikmektedir. Besin zincirinin içinde yer alan insan da bu süreçte pestisitlere
ağır derecede maruz kalmaktadır. Pestisitler balıkların, kuşların, sürüngenlerin, evcil ve
yabani hayvanların vücutlarına öylesine sızmıştır ki, hayvan deneyleri yapan bilim insan-
ları kirlenmemiş bir numune bulamamaktadır. Pestisitlere en ücra dağ göllerinde, toprak-
taki solucanlarda, kuş yumurtalarında ve hatta doğmamış bebeğin organlarında dahi rast-
lanmaktadır. Kimyasallar sadece doğal dünyayı kirletmekle kalmamakta, bu kimyasallar

⁹ Carson, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Fish and Wildlife Service'de çalışırken, DDT ve etkisi uzun süre devam eden diğer zehirli maddelerin sözde tarım kontrol programlarında yaygın kullanımından büyük bir endişe duymuştu. Savaş sonrasında bu konuda bir yazıyı bir dergide yayımlatabilmek için büyük bir uğraş verip başarılı olamamıştı. Detaylı bilgi için bkz. Brooks, 2000, s. xiii.

¹⁰ Carson'ın "Yarının Masalı"nda belirttiği gibi, böyle bir kasaba yoktur ancak bu kasabanın benzerlerine Amerika'nın her yerinde rastlanabilir (2004, s. 3).

bedenlerimizde birikmektedir. Öyle ki Kanada'nın en kuzeyinde bulunan Baffin Adasında dahi insan bedenlerinde PCB, DDT ve dioksin gibi sentetik kimyasallara rastlanmaktadır. Daha da kötüsü bu kimyasallar anne sütü yoluyla bebeklere geçmekte ve gelecek nesillerin de sağlığını etkilemektedir. Kısacası pestisitler, ekosistemlerin tamamını etkilemekte ve felce uğratmaktadır. Bu deliller Carson'ı şu sonuca ulaştırır: Artık yaşam ağı "ölüm ağı" olmuştur:

Biz karaağaçları ilaçlarız ve sonraki ilkbaharda saka kuşlarının şarkıları kesilir. Sadece saka kuşlarını doğrudan ilaçladığımız için değil, zehir adım adım, artık çok iyi bildiğimiz, karaağaç yaprağı-yersolucanı-saka kuşu döngüsünde ilerlediği içindir. Bunlar belgelenmiş, gözlenebilir şeylerdir ve çevremizdeki görünür dünyanın bir parçasıdır. Bunlar bilim adamlarının ekoloji dediği ağ -ya da ölüm ağını- gösterir. Ancak vücutlarımızda da bir ekoloji dünyası vardır. Bu görünmeyen dünyada, minicik nedenler çok büyük etkiler yapar; daha da ötesi çoğu kez nedenle ilişkisiz görünür, başlangıçtaki orijinal zedelenmenin olduğu vücut bölgesinden uzaktaki bir vücut bölümünde ortaya çıkar. Tıbbi araştırmaların günümüzde vardığı sonucu özetleyen bir yazıda belirtildiği gibi, bir noktadaki, hatta bir moleküldeki bir değişiklik, görünüşte ilişkisiz organ ve dokulardaki değişiklikleri başlatacak biçimde bütün sistem boyunca yankılanabilir. (2004, s. 189)

Çeşitli anekdotlarla araştırmasının sayısız örneklerini verirken Carson, bütüncül bakış açısına sahip bir bilim insanı olarak şu önemli sonuca ulaşır: İnsan soyunun doğanın çevrimine, yaşam ağına, müdahale etmeye hakkı var mıdır? Sonuçta kitap, pestisit ve zehirli kimyasalların yaşadığımız çevreye zararları üzerine bir uyanış sağlamış, Amerikan hükümetinin ve pestisit imal eden şirketlerin halk sağlığını göz önünde bulundurmalarını teşvik etmiş, havanın, suların, toprakların kirlenmesine ve soyu tükenmekte olan türlere ilişkin yasaların çıkarılmasına yol açmış, kitap sayesinde 1970'te Earth Day [Dünya Günü] kutlanmaya başlanmıştır.

Carson esasen *Sessiz Bahar*'ı yazmadan, *Under the Sea-Wind* (1941), *The Sea Around Us* (1950) ve *The Edge of the Sea* (1955) adlı kitaplarıyla sesini duyurmaya başlamıştı. Günümüzde Rachel Carson, küresel ısınma, türlerin yok oluşu, hava, su ve toprak kirliliği gibi gittikçe derinleşen çevre problemleri karşısında çok daha fazla önem kazanmıştır. Carson'ın önemi, *Sessiz Bahar*'da pestisitlerin çevreye ve insan sağlığına zararlarına dair çok detaylı bir döküm vermesinin yanısıra bu dokümantasyonu nasıl yaptığı gerçeğinde yatar: Carson lirik bir anlatım benimseyip, duygulara seslenmiştir; diğer bir deyişle, kitabında hem bilimsel hem de sanatsal bir yaklaşımı kaynaştırmıştır. Bu birlikteliğe kitaptan küçük bir örnek verilebilir:

Göründüğü kadarıyla DDT ve ilgili kimyasalların bulunmadığı bir yiyecek bulabilmek için, hâlâ uygarlığın nimetlerinden yoksun uzak ve ilkel bir yere gidilmesi gerekmektedir. Böyle bir yer en azından marjinal olarak Alaska'nın uzak arktik sahillerinde var görünüyor - ancak orada bile tehlikenin yaklaşan gölgesini görebilmek mümkündür. (2004, s. 179)

Carson çevre bilincinin, çevreye dair bilgilerimiz arttıkça, doğanın işleyişi ve ekolojik süreçler daha iyi anlaşıldıkça ortaya çıkacağına inanmış ve bunun için bilimsel bilgileri edebi anlatımla vermiştir. Carson, güçlü edebi yeteneğiyle de insanları harekete geçire-

bilmiştir. Carson kitabında, bütünde herşeyin sıkı sıkıya birbirine bağlı olduğunu, insanın da bu bütünün sade bir üyesi olduğunu, insan sağlığının doğanın sağlıklı işleyişine bağlı olduğunu, doğanın sağlığına gelecek zararın insanı tehdit edeceğini en etkili şekilde anlatmıştır. Böylece kitap, bilim insanlarıyla sokaktaki insan ve büyük şirketler arasında bir köprü olmuştur. Carson kitabında çevre ve insan sağlığının korunması için hükümetin ve şirketlerin sorumlulukları olduğuna dair bir söylem geliştirmiştir; bu söylem günümüzde gittikçe kuvvetlenmektedir. Bu çalışmanın ana konusu itibarıyla Carson, kitabını yazarken yakalandığı meme kanseriyle tek başına mücadelesiyle de günümüzde diğer kirletilmiş çevre ve sağlık ilişkisi üzerinde çalışanların adeta kahramanı olmuştur.

Sessiz Bahar'a yazdığı önsözde çevreci eski başkan yardımcısı Al Gore, kitabın yayımlanmasıyla birlikte endüstri dünyasından gelen tepkilere değinmişti.¹¹ Gerçekten de, kitabı gözden düşürmek için yüklü paralara birçok karalama kampanyası gerçekleştirilmişti. Bırakalım endüstriyi, American Tıp Derneği bile kimyasal madde üreten şirketlerden yana çıkmıştı. Ne de olsa, DDT'nin haşere öldürücü özelliklerini keşfeden kişi Nobel ödülü almıştı (Gore, 2004, s. xvii). Ancak Carson'ın bilimsel gerçekleri kişisel anlatımla birleştirmesi kalıcı etki yaratmış, tüm tepkileri geçersiz kılmıştır:

[V]ücutlarımızda da bir ekoloji dünyası vardır. Bu görünmeyen dünyada, minicik nedenler çok büyük etkiler yapar; ... Zehirli maddeler vücudun bütün yağ dokularında yerleşir. Bu yağ depoları eridiğinde zehir çabucak çarpar. Bir Yeni Zelanda tıp dergisi yakınlarda bir örnek yayınladı. Şişmanlık tedavisi gören bir erkekte birden bire zehirlenme belirtirleri ortaya çıkmıştı. Yağ incelemesi yapıldığında depolanmış dieldrin içerdiği, kilo yitirme metabolizma olaylarına karıştığı anlaşılmıştı. (2004, s. 189-90)

Rachel Carson, *Sessiz Bahar*'ı 1962 yılında yayımlandıktan iki sene sonra hayata gözlerini yummuştur. Carson'ın eserini yazarken toksik maddelerle çok temas ettiği için meme kanserine yakalandığına dair tartışmalar bulunmaktadır. Dolayısıyla Carson'ın *Sessiz Bahar*'da çevrenin zehirlenmesi sonucu insanların yakalandığı kanserleri anlatırken, aslında kendi bedenini anlattığı da söylenebilir. Ancak tedavisi sırasında hastalığına ilişkin gerçekler Carson'dan saklanmıştı.¹² *Sessiz Bahar*'ın "Her Dört Kişiden Biri" adlı bölümünde kanser-çevre ilişkisini anlatırken Carson'ın kendinden bahsetmemesini bu gizlilikle açıklamak yerinde olur. *Sessiz Bahar*'da her ne kadar kanserle ilgili sadece bir bölüm bulunsun da, çevreye salınan çeşitli türlerdeki kimyasallar nedeniyle kanser tehdidinin kitabın tüm düşüncesini temellendirdiği söylenebilir (Tarter, 2002, s. 215). Carson, cinsiyet konularına girmeden, Amerikalı doğa yazarlarının tümü gibi insanoğlunun doğanın bir parçası olduğunu söylemiş, neticede şu önemli sonuca varmıştır: Nasıl ki kimyasal radyasyon ve mastektomi kanserli hastanın bedeninin ekolojik bütünlüğünü göz ardı ediyorsa, DDT'nin böceksiz bir dünya için tüm canlıları yok etmesi büyük bir dar görüşlü-

¹¹ *Sessiz Bahar*'a yazdığı önsözde Al Gore, Rachel Carson'ın uğradığı saldırı, Darwin'in *Türlerin Kökeni*'ni yayımladığında uğradığı saldırıya eşdeğeri, üstelik Carson bir kadın olduğu için bu saldırılarda cinsiyeti de ön plandaydı, demiştir (2004, s. xvi).

¹² Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Sideris, 2008, s. 140-44.

lütür. Ulaştığı bu sonuçla Carson, günümüzde bilinen doğal yöntemle mücadeleyi, biyolojik kontrol mekanizmalarını önermiştir. Şu anda Carson'ın mesajı ülkemizde ve dünyada her zamankinden daha büyük önem taşımaktadır, çünkü kitabın açık mesajına rağmen, Amerika'da pestisit kullanımı yılda bir milyar pound'a ulaşmıştır. Kitabın yayımlanmasından bu yana geçen süre içinde, her ne kadar etkisi azaltılmış olsa da, bu zararlı kimyasalların %400 daha fazla üretimi yapılmaktadır. Üstelik, Al Gore'un *Sessiz Bahar*'a önsözünde de belirttiği gibi, bu tehlikeli pestisitlerden bazılarının -kendi ülkelerinde yasaklanmış olmasına rağmen- üretimleri sürmekte ve başka ülkelere pazarlanmaktadır.

Rachel Carson'ın Mirası Devam Ediyor

Bilimsel delilleri görmezden gelmek her sene önlenbilir nitelikteki binlerce hastalığa ve ölümlere bile bile izin vermek demektir.

Sandra Steingraber, 1998, s. xxvi.

Rachel Carson'dan sonra çevre-sağlık ilişkisi üzerine güçlü kitapların yazılmış olması biraz da endüstriyel güçlerin bu cesur sesleri kısma çabasına bir tepkidir. Biyolog-yazar Sandra Steingraber'in kanser konusunda bilimsel verileri özyaşam öyküsüyle birleştirdiği *Living Downstream* (1997), çevre kirliliği-sağlık ilişkisine kuşkuyla bakmaya devam edenlere güçlü bir cevap niteliğindedir. Steingraber Amerika'nın değişik bölgelerinde yirminci yüzyıl ortalarından itibaren yüksek kanser oranlarıyla çevreye bırakılan toksinler arasında ilişki kurarak, Carson'da olduğu gibi, kimyasal maddelere bağımlı dünyamızın ürkütücü gerçeklerini etkileyici bir dille ortaya koymaktadır. Steingraber, derin araştırmalarını içeren kitabına Rachel Carson'a atıfta bulunarak başlar; zira *Sessiz Bahar*'da Carson, çevrenin zehirlenmesini tartışırken hükümetin ve bilim insanlarının kimyasal kirleticilerle ilgili gerçeği görmezden geldiklerini de söylemiştir. Oysa *Living Downstream*'de anlatıldığı üzere World Health Organization'a bağlı International Agency for Research on Cancer'a göre tüm kanserlerin %80'i çevresel faktörlerle ilişkilendirilebilir (1998, s. 60). Bir başka deyişle, her sene bu hastalığa yakalanan binlerce kişinin hastalanmasını engellemek olasıdır. Bu durumda Steingraber, çevre kirliliğiyle ilintili kanserler hakkında bilinçlenme sağlamayı halk sağlığını olumlu etkileyeceği için görev edinir.¹³ *Sessiz Bahar*'da olduğu gibi Steingraber, *Living Downstream*'in önsözünde etkileyici bir öykü kurgulamıştır. Öykü, nehir kıyısındaki bir kasabada yaşayan insanlarla ilgilidir:

Burada yaşayanlar, öyküde anlatıldığı üzere, gittikçe daha fazla insanın nehrin hızlı akıntılarında boğulduğunu farkedip, kurtarma çalışmaları için gittikçe daha karmaşık teknolojiler icat etmeye başladılar. Bu kahraman kasabalılar kurtarma ve tedavi işleriyle o kadar meşgullerdi ki, nehrin üst yakasında kazazedeleri kim suya itiyor diye bakmak akıllarına bile gelmiyordu. (1998, s. xxii)

¹³ Çevre kaynaklı çeşitli kanserler üzerine bilimsel veriler için bkz. Davis ve Webster, 2002, s. 13-34.

Öykü şu konunun altını önemle çizmektedir: Tıp doktorları kanserin çevresel nedenlerini görmezden gelmektedir. Steingraber'e göre, artık boğulanların -kansere yakalananların- kurtarılma çabalarını değil de, neden boğulduklarını araştırmanın zamanı gelmiştir. Carson'da olduğu gibi Steingraber eserinde, yaşamın tüm unsurlarının sıkı sıkıya birbirine bağlı olduğunu söyleyerek pestisitlerin ve diğer endüstriyel toksinlerin nasıl insan bedenine girip sağlığımızı tehdit ettiğini ortaya koyar. Steingraber, daha ilk bölümde, yaşadığı yer olan Illinois'de %89'u tarım arazisi olan eyalet topraklarına her sene 54 milyon pound sentetik pestisit uygulandığını söyleyerek, "Pestisitler sadece uygulanan alanlarda kalmaz, buharlaşıp hava akımına girer, suda eriyerek akarsu ve derelere karışır, toprak zerreciklerine yapışıp toz olarak havaya yükselir, nehir yataklarına göç ederek yeraltı sularına karışır, yağmurlarla da geri gelir; hangi bölgelerde neler olduğunu pek bilmez. 1993 yılında Illinois nehir ve akarsularının %91'inde pestisit kirlenmesi gözlenmiştir" demektedir (1998, s. 5). Eserde anlatıldığı üzere havada, sulara ve toprakta yüzlerce karsinojen madde bulunmaktadır;¹⁴ dolayısıyla böylesine kirlenmiş bir çevrede kanserlerde artış şaşırtıcı bulunmamalıdır. Steingraber kitabında çarpıcı rakamlar verir; örneğin her sene sekiz bin çocuk kansere yakalanmaktadır. Steingraber, "Çocukluğumda bu görülmüş şey değildi, kanserli tek bir çocuk veya genç insan yoktu tanıdığım" diyerek durumun ciddiyetine parmak basar. Dahası, eskiden meme kanserine yakalanma oranı yirmi kadında bir iken, şimdi bu oran sekiz kadında birdir. Steingraber, insan vücudunu bir ağacın orman çevre tarihini belgeleyen büyüme halkalarına benzeterek, hücrelerde ve kromozomlarda yazılı olanlar çevresel kirlenmelere ne kadar maruz kaldığımızın bir belgesidir, der (1998, s. 236). Sağlıklı ve temiz bir çevre hakkı için savaşmalıyız diyen Steingraber, herkesi hem kendi yaşadığı bölgede hem de ulusal anlamda sağlıklı bir çevrede yaşamak için stratejiler geliştirmeye davet eder. Steingraber, kendi yaşamıyla Rachel Carson'ın yaşamı arasında paralellikler kurarak¹⁵ bize önemli bir konuyu hatırlatır: Günümüzde pestisitlere ilişkin bilgilerimiz hâlâ öfke yaratmamakta ve bizi harekete geçirmemektedir, der. Steingraber, tıp doktorlarının kanseri çevresel faktörlerle değil de daha çok genetik faktörlerle tanımlayıp tedavi yöntemleri geliştirdiklerini, böylece kanseri çevresel faktörlerden ayırdıklarını söyler. Yirmi yaşında kansere yakalanmış ve hastalığı yenmiş bir yazar olarak Steingraber, kansere dair bu görüşleri reddeder ve hicivle karışık, evlatlık olduğundan dolayı kendi kanserinin genetik olamayacağını söyler.¹⁶

Genç kızlığımda mesane kanserine yakalandım. İnsanlara bu gerçekten bahsettiğimde genelde başlarını sallarlar... *Bu kız da kanserli bir aileden geliyor* diye düşündüklerini neredeyse duyar gibi olurum. Bazen hemen bu konuyu kapatırım. Ama eğer boş bakışlara maruz kalırsam evlatlık olduğumu söylüyorum... Bu noktada çoğu insan sessizleşiyor. (1998, s. 251)

¹⁴ Steingraber'in eserinin aynı adlı, 2010 yılı yapımı bir belgesel filmi bulunmaktadır. Belgeselde Steingraber'in biyolog ve yazar kimliklerinin yanı sıra kanseri yenmesi de anlatılmaktadır. Filmin fragmanı için bkz. <http://www.livingdownstream.com/>

¹⁵ Carson ve Steingraber arasındaki benzerlik, her iki yazarın da kanserle savaşı ve çevre-sağlık ilişkisine karşı halkı bilinçlendirmek için verdikleri emsalsiz mücadeledir. İkisi arasındaki fark ise, Steingraber'in çevre-sağlık ilişkisini kendi bedenine, kendi kanseriyle açıkça ortaya koymasındır.

¹⁶ Kanserinin genetik olarak açıklanamayacağı tartışması için bkz. Davis ve Webster, 2002, s. 15-16.

Kıscası Steingraber, kansere karşı bir “insan hakları yaklaşımı” tavsiye ederek *annesi* olarak tanımladığı Rachel Carson gibi, toksik kirlenmeye karşı halkı bilinçlendirmeye çalışır. Kitabında ayrıca ülkesinin kanser yapıcı kimyasallara bağımlı ekonomisini de eleştirerek çözüm yolları arar. Kitabın 2010 yılındaki ikinci baskısına yazdığı önsözde belirttiği gibi, şu anda kullanılan seksen bin adet sentetik kimyasalın sadece %2’sinin kanserojen olup olmadığı test edilmiştir (2010, s. xii). Araştırmasının sayısız örneklerini takiben Steingraber şu önemli tavsiyede bulunur: Kadınlar sadece çevrenin sağlıklarını ne şekillerde etkilediğini bilmeyecekler, aynı zamanda siyasi anlamda aktif bir rol üstleneceklerdir.

Sandra Steingraber’in çevre yıkımı sonucu kanser vakalarından bahsettiği *Living Downstream*’in yanı sıra, Colborn, Dumanoski ve Myers’in hormonal sistemleri bozan sentetik kimyasallardan bahsettiği *Our Stolen Future: How We Are Threatening Our Fertility, Intelligence and Survival* (1996) adlı kitap da bilimi popülerleştirerek Carson’ın mirasını devam ettirmektedir. Nitekim, *Our Stolen Future*’a bir önsöz yazan Al Gore, “kitap otuz yıl sonra Carson’ın bıraktığı yerden devam ediyor” demiştir (1997, s.viii). Kitap, sentetik kimyasallara maruz kalma sonucu, gerek yaban hayatta gerek insanda, hormonal bozuklukların tetiklediği kanserler, çocuklarda nörolojik bozukluklar, infertilite ve cinsel gelişim bozuklukları gibi konuları ele almaktadır. Yazarlar karmaşık bilimsel bilgiyi ortalama insanın anlayabileceği bir dile dönüştürerek canlılarda ve insanda nice hastalıkların sentetik kimyasallarla ilişkisini gözler önüne serer. Yazarlar konunun önemini geniş kitlelere duyurabilmek için kitaptaki derin bilimsel dokümantasyonu bir dedektif hikâyesi tarzında, Colborn ile Myers’ı da olay örgüsünün içine yerleştirerek anlatmayı tercih etmiştir. *Our Stolen Future*’dan bir örnek verebiliriz:

1950’lerden itibaren bu tuhaf ve şaşırtıcı sorunlar dünyanın değişik yerlerinde görülme-ye başladı... Yaban hayata dair rahatsız edici birçok belge, azalması cinsel organlar, davranış anomalileri, azalmış fertilitte, genç ölümleri, veya hayvan popülasyonlarında ani yok oluşları kapsıyordu. Önceleri yaban hayatta görülen üremeye dair endişe verici problemler zaman içinde insanlara da sirayet etti. Her bir olay birşeylerin ciddi şekilde ters gittiğinin bir göstergesiydi... Birçok olay kimyasal kirlenmelerle ilişkili görünse de, kimse bunları birbirine bağlayan ortak noktayı göremiyordu. Derken seksenli yılların sonunda bir bilim insanı, parçaları yerine koymaya başladı. (1997, s. 10)

Colborn, Dumanoski ve Myers, geleceğimizin nasıl tehdit altında olduğunu, plastik maddeler, pestisitler ve diğer kimyasalların insan da dahil olmak üzere canlı varlıkların biyokimyasını nasıl bozduğunu güçlü bilimsel verilerle anlatır. Yazarlara göre sentetik kimyasallar vücudun hassas hormonal sistemini bozmakta, beynin gelişimini ve fonksiyonlarını etkilemektedir; sentetik kimyasallar doğal hormonal yapıyı bozarak ana rahmindeki bebeğin gelişimini engellemektedir. Bu olumsuzluklar kimyasal maddelere maruz kaldıktan yıllar sonra ortaya çıkabilmekte, cinsel gelişimi, zekâyı, bağışıklık sistemi fonksiyonlarını etkilemektedir. Çocuklarda hiperaktivite ve dikkat eksikliği gibi nörolojik rahatsızlıklar, infertilite ve hormonlarla ilişkili kanserler bu kimyasallarla ilişkilendirilmektedir. Yazarlar -Carson’da ve Steingraber’de olduğu gibi- kimyasallarla kirlenmiş nice bölgelere örnek verirken şaşırtıcı araştırmaları gözler önüne serer:

Anne sütünde kirlilik özellikle Arktik bölgenin en kuzeyinde yaşayan, çoklukla topraktan ve denizden -doğal ortamlardan- sağladıkları yiyeceklerle beslenen yerlilerde çok ciddi bir boyutta görülmektedir. Araştırmacılar buradaki bebeklerin vücutlarında Kanada'nın güneyindeki ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bebeklere nazaran yedi kat daha fazla PCB bulmuşlardır. Çocukların bedenlerini kirleten PCB ve diğer kimyasallar hava akımları ve su yollarıyla buraya ulaşmıştır. (1997, s. 107)

Bilim insanlarından ziyade toplumun geniş kesimlerini DDT, PCB ve hormonal sistemleri bozan diğer kirleticiler hakkında bilinçlendirmeyi amaçlayan kitap, günümüzde insan sağlığının ancak sağlıklı bir çevrede yaşamaya bağlı olacağı konusunda Carson'ın mirasını devam ettirerek yeniden bir uyanış sağlamıştır.

Ünlü halk sağlığı araştırmacısı Devra Davis'in 2002 yılında yayımladığı *When Smoke Ran Like Water: Tales of Environmental Deception and the Battle Against Pollution* adlı eser ise Amerika'nın yakın geçmişinde endüstri bölgelerinden -sürekli akan kirli sular misali- yıllarca havaya yükselen kara dumanları ve meydana gelen sayısız ölümlerle gelecek nesillere miras kalan çevre problemlerini konu edinir. Yoğun hava kirliliğinin sağlık üzerine etkilerini inceleyen Davis, insanların soluduğu zehirli havanın ve içtiği kirli suların yarattığı hastalıkları ve tarih boyu yüzbinlerce insanın ölümüne yol açışını anlatır. Rachel Carson'da olduğu gibi, etkileyici dil kullanımıyla çevreye dair değer sistemlerimizi¹⁷ gözden geçirmemizi sağlayan kitap, sadece Davis'in çevre araştırmalarını içermez; kitap aynı zamanda bir bilim insanının yaşam öyküsüdür. Davis'in yöredeki bir çelik fabrikası yüzünden had safhada kirlenmiş Donora kasabasında (Monongahela Vadisi) geçirdiği çocukluk yılları, kendini çevre araştırmalarına adanmasına başlıca sebeptir:

26 Ekim 1948 tarihinde Monongahela Vadisine yoğun bir soğuk hava kütlesi yerleşti. Donora'daki fabrikalardan, bacalardan, ocaklardan yükselen gazlar civardaki tepeleri aşamayıp evleri ve kasabanın sokaklarını, gözleri kör eden bir sisle kapladı. Önceleri arabalarla kamyonların farlarını yakıp trafikte ilerlediği yollarda, öğle saatlerinde trafik tamamen durdu, zira artık yol görünmüyordu. Vince Graziano adındaki genç bir çelik işçisi "Kolumun ucundaki elimi göremez olmuştum" diye anılarını dile getirerek, "O gün evimin yolunu bulamayıp kaybolmuştum" demiştir. (2004, s. 15)

Sözü geçen olayda birkaç gün içinde kasabanın yarısı hastalanmış, birçok kayıp yaşanmıştır. Anlatısında sayısız ölüm olayına yer veren Davis, şiddetli hava kirliliği olan bölgelerde trajik ölümlerin örtbas edildiğini anlatır. Bunun sebebi kirlilik yaratan endüstrilerin genelde küçük yerleşim bölgelerinde istihdam sağlayan güçlü şirketler olmasıdır. Davis, geçmişte yaşanan diğer çevre felaketlerine -örneğin kirliliğin en üst düzeye çıktığı sis altındaki Londra'ya- değinir. Ancak endüstri dünyasında finansal çıkarlar söz konusu olunca kirliliğe bağlı sağlık sorunları reddedilmiştir. Davis'e göre çevre araştırmacıları özellikle gelişmekte olan ülkelerde zor durumdadır. Davis, kitabını Steingraber'a atıfta bulunarak bitirir: "Steingraber kanseri yenmiş bir kişi olarak, kızı Faith'i dünyaya getirmediğim çok önceleri, eğer sağlıklı yaşamı belirleme konusunda çevrenin önemi kabul edi-

¹⁷ Carson ve Davis'de etkili dil kullanımı tartışması için bkz. Corbett, 2009, s. 487-515.

lirse bu dünyanın daha iyi bir yere dönüştürülebileceğine dair inancıyla birçoklarına ilham kaynağı olmuştur” der (2004, s. 282). Davis çeşitli hastalıkların çevre kirliliğiyle bağlantısına –Carson’da olduğu gibi- bir edebiyatçının şiirselliğiyle dikkat çekerek halk sağlığı konusunda atılacak yeni adımlara yön vermiştir.

Söz konusu kitaplar, bilimsel araştırmaların etkileyici sanatsal anlatımıyla, geniş kitlelerin doğru bilgilere ulaşmalarını sağlamış, insan sağlığı-doğa sağlığı ilişkisini açık bir şekilde gözler önüne sermiştir. Bu kitaplar kanser de dahil olmak üzere çeşitli hastalıkların nedenlerini çevresel etmenlere dayandırarak açık ve anlaşılır bir dil kullanımıyla gerçekleri toplumun tüm kesimlerine yaymaya çalışmıştır. Bu eserlerde toprağın ekolojisi ve beden-in-beden hücrelerinin- ekolojisi, diğer bir deyişle, dış dünyanın ekolojisi ve bedenlerimizdeki dünyanın ekolojisi iç içe geçmiş sistemler olarak anlatılmaktadır. Bu eserlerde doğada, insan dahil, tüm canlıların ekolojik sistemin birbirini tamamlayan, ayrılmaz birer parçası olduğu ilkesi benimsenmiştir. Ekoloji temelli bu eserlerde, doğaya insan merkezli yaklaşımın hem doğaya hem de insan bedenine nasıl zarar verdiği çarpıcı örneklerle anlatılmış, “Her şey diğer her şeyle bağlantılıdır” ifadesiyle bilinen ekolojinin birinci yasası temel alınmıştır. Bu eserlerde insan bedeni ekosistemden kopuk değildir; insanın doğaya verdiği zarar kendi bedenini yaralamakta, doğanın bedenine -toprağa, suya, havaya, bitki ve hayvanlara- verilen zarar yaşamın çeşitliliğini, türlerin zenginliğini insanın da aleyhine olacak şekilde yok olmaya götürmektedir.

Çevreci Eleştiri ve Edebi Metinlerde Çevre-Sağlık İlişkisi

Batıda seksenli yılların sonu ve doksanların başında çevreci edebiyat eleştirisinin yeni bir disiplin olarak ortaya çıkışının başlıca nedeni, yirminci yüzyılın son çeyreğinde çevre sorunlarının sıklıkla baş sayfa haberi olmasıdır. Doğal kaynakların tükenmesi, hızlı nüfus artışı, toksik atıklar, ormanların yok oluşu, iklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin azalması gibi çevre sorunları Amerika’da bir grup yazın eleştirmenini alarma geçirmiştir. Bu eleştirmenler yazın dünyasının 1960’lardan itibaren ırk, sınıf ve cinsiyet konularına yoğun ilgi gösterdiğini, ancak aynı yazın dünyasının gittikçe ciddi bir boyut kazanan çevre sorunlarına hâlâ yabancı olduğunu saptayarak, çevreci eleştirinin temellerini atmıştır (Özdağ ve Alpaslan, 2011, s. 643). Aradan geçen zamanda çevreci eleştirinin kapsadığı konular genişlemiş, ancak eserlerde çevre kirliliğine bağlı insan sağlığına gelen tehditler konusu birkaç önemli eser dışında çevreci eleştirmenler tarafından fazla incelenmemiştir. Oysa bu yıllarda, Rachel Carson gibi çevre kirliliği ve sağlık ilişkisini bilim ve estetiği kaynaştırarak anlatan eserlere ilave olarak, doğa edebiyatında çarpıcı örnekler ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda doksanlı yıllardan bu yana, çevre kirliliğine bağlı hastalıklar konusunun irdelendiği kurgusal ya da kurgu olmayan edebi metinler düşünüldüğünde çevreci eleştirinin sınırlarının yeniden ele alınması yararlı olacaktır. Kurgusal olmayan eserler arasında Terry Tempest Williams’ın *Refuge: An Unnatural History of Family and Place* (1991) radyoaktif serpinti ve meme kanseri; Marilynne Robinson’ın *Mother Country: Britain, the Welfare State and Nuclear Pollution* (1988) ise radyoaktif atıklar ve lösemi ilişkisi üzerinedir. Kurgusal eserlerden Helena Maria Viramontes’in *Under the*

Feet of Jesus, tarım işçilerinin kontrolsüz pestisit kullanımından zehirlenmelerine; Ann Pancake'in ödül alan eseri *Strange As This Weather Has Been*, kömür madeninden zehirli atık suların kullanma suyuna karışarak yarattığı sağlık sorunlarına; Ana Castillo'nun *So Far From God*, ölüme yol açan endüstriyel kirleticilere; Cherrie Moraga'nın *Heroes and Saints*, pestisit kullanımına bağlı kanserlere ve ölümlere; ülkemizde Latife Tekin'in *Berci Kristin Çöp Masalları*, endüstriyel ve kimyasal atıklardan kaynaklanan çeşitli hastalıklara değinir. Bu eserler arasında Williams'ın *Refuge: An Unnatural History of Family and Place* [Sığımak: Aile ve Çevrenin Doğal Olmayan Tarihi] (1991) adlı kurgusal olmayan eseri doğa yazını içinde bir başyapıttır. Günümüzün yaşayan en önemli doğa yazarlarından Williams, *Sessiz Bahar*'dan otuz yıl kadar sonra Rachel Carson'ın izinden giderek¹⁸ *Refuge* adlı eserini yayımlamış, Amerika Birleşik Devletleri'nin 1951-1962 yılları arasında Nevada çölündeki nükleer deneme alanında yaptığı yüzün üzerinde nükleer testin ve 1963'ten sonra aynı bölgede gerçekleştirilen bin adet yeraltı nükleer testinin insan bedenine ve doğaya getirdiği yıkımı anlatmıştır. Williams, Nevada test bölgesinde patlatılan atom bombalarının yaygın etkisiyle Utah'ta yaşayanların kansere yakalanmasından, yani Nevada'daki toprağın ve havanın kanserinin Utah'ta metastas yapmasından bahsetmektedir. Williams, patlatılan atom bombaları sonucu, doğanın tahribi ile annesinin kansere yakalanışı ve ölümünü paralel olarak anlatmaktadır. Williams'ın *Refuge* 'u doğa yazınında çok önemli bir yere sahiptir, zira bu eser Amerikan hükümetinin toprağı hükmedilmesi gereken bir araç olarak gören zihniyetine açıkça karşı çıkmaktadır. Bir başka deyişle, toprağı faydacı bir zihniyetle kirleten ben-merkezci insanın, kendi bedenini de kirlettiğini anlatmaktadır. Nevada test bölgesindeki nükleer testler, yalnızca toprağı ve bölgeden çok uzaklardaki canlılara -özellikle göçmen kuşlara- zarar vermekle kalmamış, kendi de dahil olmak üzere radyasyona maruz kalan Williams'ın ailesindeki tüm kadınların bedenlerini kanserle savaşmak zorunda bırakmıştır.¹⁹ *Sessiz Bahar* 'dan yaklaşık otuz yıl sonra kaleme alınan eser, çevresel nedenlerle kanser arasındaki ilişkinin yıllarca resmi olarak kabul görmediğini, söz konusu kanserlerin ısrarla genetik, kötü beslenme gibi nedenlere bağlandığını açıkça ortaya koymaktadır:

İstatistiklere göre meme kanseri genetik, kalıtsal bir hastalık olup yükselen oranlar yağlı besinlerle, doğum yapmamış olmakla ya da otuz yaşın üzerinde çocuk sahibi olmayla ilişkilendirilir. Oysa Utah'da yaşıyor olmak en büyük tehlike olsa gerek... Gelecekte olarak Mormonlarda pek kanser görülmez. Bizim ailemiz bir kültürel anomali mi? (1991, s. 281-82)

Refuge'da anlatıldığı üzere, Nevada test bölgesinden yayılan radyasyon nedeniyle Amerika'da -radyoaktif serpentinin yoğun olduğu bölgelerde- yıllar sonra yükseliş geçiren kanser ilişkisi ört bas edilmiş, bu bağlantı halktan yıllarca saklanmıştı. Williams, *Refuge*'la Mormon halkların, sağlıklı yaşam biçimleri itibarıyla, kansere yabancı

¹⁸ Williams, bir söyleşide (bkz. <http://www.progressive.org/?q=node/334>), çocukluğunda büyükannesinin kendisine *Sessiz Bahar*'ı okuduğunu, Carson'ın sadece kendisini etkilemekle kalmayıp onu aileden biri olarak gördüğünü ifade etmiştir.

¹⁹ Bu alanda bilgi için bkz. Özdağ, 2005, s. 111-127.

olduklarını, ancak atom testlerini takip eden yıllarda kendi ailesinde yedi kişinin kanserden hayatını kaybettiğini anlatarak eseriyle büyük etki yaratmıştır. Eser kanserlerin radyoaktif kirlenmeyle ilişkisinin kuşkuyla karşılandığı tüm görüşleri yerle bir etmiştir. *Refuge*, Marilynne Robinson'un üç yıl önce yayımladığı *Mother Country* adlı eseriyle birlikte düşünüldüğünde (İngiliz hükümetinin Göller Bölgesi'nde Sellafield isimli nükleer yakıt endüstrisi ve fabrikaya yakın bölgedeki çocuklarda hızlı artış gösteren lösemi vakaları), her iki eser de radyasyonla insan sağlığına gelen yıkımın boyutlarını göstermesi açısından önem kazanmaktadır.

Berci Kristin Çöp Masalları ve Çevreci Eleştiri

Amerikan edebiyatında çevre-sağlık ilişkisini gözler önüne seren bu etkileyici eserlere, ülkemizden Latife Tekin önemli bir katkı yapmıştır. Tekin'in 1984 yılında yayımladığı eseri *Berci Kristin Çöp Masalları*'nı Rachel Carson'ın *Sessiz Bahar*'ına yakınlaştıran unsur kuşkusuz, *Sessiz Bahar*'ın "Yarının Masalı" adlı bir bölümle başlamasıdır. Carson, bu ilk bölümde yaygın pestisit kullanımından dolayı kuş seslerinin artık duyulmadığı bir mekân kurgulamış, sonra da bu mekânın Amerika'da her yer olabileceğini söylemiştir. Tekin'in de *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda kurguladığı çöp tepeleri, belirli bir yer olmasa da, esasen büyük kentlerin -fabrikaların kimyasal atıkları dahil- tüm çöplerinin bırakıldığı her yerdir. Büyümlü gerçekçi tarzda yazılmış olan romanda betimlenen bu yer, kırsal kesimden kente göç eden yoksul insanların mekân edindikleri herhangi bir kentin kenarındaki çöplükte kurulan gecekondu mahalleleridir.²⁰ 1950'li yıllarda, tarımın makineleşmesi ile ekonomik zorluklar içindeki insanların kırsaldan büyük kitleler halinde ayrılarak şehirlerde iş aramalarıyla ivme kazanan göçler, daha sonraki yıllarda önüne geçilemeyen bir toplumsal soruna dönüşmüş, *Berci Kristin Çöp Masalları*'nın kaleme alındığı yıllarda gecekondu bölgelerinde yaşayanlar kentlerin nüfusunun büyük bir oranını oluşturmaya başlamıştır. Tekin için gecekondu mahalleleri, "kolektif bilinçle yaşayan ve özneleşmemiş insanların büyük şehir karşısında geçirecekleri kültür şokunun kalkanı" olmaktadır (Balık, 2011, s. 92).

İronik olarak Çiçektepe adı verilen gecekondu bölgesinin kuruluşu ve hükümet güçleri tarafından çeşitli defalar yıkımına rağmen büyüme hikâyesini ele alan eser, yazıldıktan yaklaşık otuz sene sonra, hâlâ toplumsal bir yaraya işaret etmesinin yanısıra, yakındaki fabrikaların kimyasal atıklarıyla zehirlediği halkı açısından günümüzde daha da geçerlidir. Sağlıksız bir ortamda yaşamını sürdürmeye çalışan insanlarıyla *Berci Kristin Çöp Masalları*, çevre ve sağlık ilişkisine göndermelerle, çevresel adalet hareketi bakımından özellikle önemlidir. Eserin başlığında geçen *Berci Kristin*'le ima edildiği gibi, "romanın başkişisi olan gecekondu mahallesi, insanları gibi Berci'likten saf ve temizlikten, Kristin'liğe, fahişelik ve ahlâkî çöküntüye" varır (Balık, 2011, s. 40). Olay örgüsünde sağlıklı yaşamdan sağlıksız yaşama da geçiş olmuştur. Balık'ın da belirttiği gibi, "Gecekondu yaşantısı içinde öne çıkan en büyük problemlerden biri, alt yapıya

²⁰ Latife Tekin'de köyden kente göç ve yoksulluk temaları kendi hayat deneyimlerinden kaynaklanır. Tekin'in ailesi, o henüz dokuz yaşındayken İstanbul'a göç etmiştir. Bkz. Tekin, 1984, s. 88.

dayanan sağlık sorunlarıdır. Belirli bir imar projesine dayanmayan ve konumu açısından da kentin pisliğininin, fabrika atıklarının geçtiği bir bölgede kurulan Çiçektepe mahallesi, bir yandan rüzgârla, yıkımcılarla mücadele ederken öte yandan da çevresel sorunlarla başetmek durumunda"dır (2011, s. 96).

Berci Kristin Çöp Masalları, "Bir kış gecesinde, gündüzleri kocaman tenekelerin şehrin çöpünü getirip boşalttıkları bir tepenin üstüne, çöp yığınlarından az uzağa, fener ışığında, sekiz kondu kuruldu" sözleriyle başlar (2003, s. 1). Çöp tepelerini kendilerine mekân edinmiş insanların civardaki fabrikaların atıklarına nasıl maruz kaldıkları ve fabrika sahipleri tarafından nasıl hiçe sayıldıkları anlatılır. Eser, gerçekle kurgunun ortasında kalmış bir peyzajda, bu tepelere ilk yerleşimi, bir gecede kurulan konduları ve beşiklerin içinde bebeklerle birlikte çatıları uçuran siddetli rüzgârlarla mücadelelerin süregeldiği yaşamı anlatır ["Rüzgârın çok sert estiği zamanlarda çatıların uçmasını engellemek için mahallece çatıların üstüne çıkıldı" (2003, s. 17)]. Yoksul bir toplumun kolektif kimliğini anlatan eser gecekondu bölgelerinde özellikle sağlıksız yaşamı ön plana çıkarmaktadır. Nasıl ki *Sessiz Bahar*'da pestisitler sağlıklı bir geleceği tehdit ediyorsa, *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda da çöp yığınları ve endüstriyel kirlilik, sağlıklı bir geleceğe dair tüm ümitleri söndürmektedir.

Latife Tekin, eserini yazarken kendi deneyimlerinden yola çıkmıştır. Tekin, *Berci Kristin Çöp Masalları*'nı yazmasına olanak sağlayan gecekondu deneyimlerini ve bu eseri yazmaya nasıl karar verdiğini bir söyleşide şöyle dile getirir:

Ben politik çalışmaya katıldığım dönemde gecekondu gittim. Kendi benzerlerimle karşılaştım orda, göçüp gelmiş insanlar, "keşke babam bizi bir gecekondu mahallesine getirseydi, böyle bir yerde daha kolay korunurdum" diye düşündüm. Gecekondu... Bunu ben bile isteye, politik bir kimlik olarak seçtim. Babamın geleceğimizle ilgili yanlış öngörüsünü düzeltme isteğinden kaynaklanan bir seçim. Bir kış günü, gecekondu kaplı tepelere bakarak yürüyordum, yamaçlarda parlayan çöpleri gördüm, büyülendim. Ağır büyülenme!.. Sonradan kendi kendime, bir roman yazmak için çarpıldığım andı bu dedim. Üşümüştüm, çok soğuktu, soğuktan düş gördüm ve gördüğüm düş beni düşünülmedik düşüncelere götürdü. Herkesin yıkılıp yerlerine toplu konutların yapılması gerektiğini söylediği mahalleler bana dehşetli güzel geldi o an işte. *Berci Kristin Çöp Masalları*'nı başka türlü yazamazdım. (2002, s. 24)

Eser esasen gerçek hayatta karşımıza çıkan çevresel adaletsizliği kurgusal bir zemine taşımakta olup "çevresel adalet ekoeleştirisi" için önemli bir yapıttır.²¹ Tekin, *Berci Kristin Çöp Masalları* ile sadece çevresel tahribatı konu almayıp, fabrika atıklarının ve çöpün ortasında doğan Çiçektepe'de çevre ve sağlık ilişkisini güçlü imgelerle anlatmaktadır. Roman Çiçektepelilerin maruz kaldığı civardaki fabrikaların zehirli atık sularını, yoksulluk içindeki insanların mavimsi renkteki kimyasal atıklı sularla yıkanmalarını, çamaşırlarını yıkamalarını, çarpıcı bir üslupla anlatmaktadır. Bunun akabinde de Çiçektepelilerde deri hastalıkları ve ölümler meydana gelmektedir ["Kiminin derisi soyuldu. Kiminin

²¹ Bu alanın sınırlarını çizen değerli bir çalışma için bkz. T.V. Reed, "Toward an Environmental Justice Ecocriticism" [Çevresel Adalet Ekoeleştirisi] (s. 145-162).

yüzü mosmor kesildi. Çocukların bedenlerinde mavi mavi benekler belirdi” (2003, s. 13)]. Üstelik Çiçektepeliler, Steingraber’in eserinin başında kurguladığı gibi, *nehirin altı yakasında yaşayanlar* [living downstream] olarak, neden hastalıklara yakalandıklarını bilmemektedir.²² Eserde yediden yetmişe yoksul kesimlerin –Çiçektepe halkının– çevre kirliliği ve zehirli kimyasallarla, kentsel alanlara kıyasla daha yüksek oranda yüzleştikleri açıkça ortaya çıkmaktadır. Romanda çevresel adaletsizlik bütün şiddetiyle aileleri hedef almakta, özellikle de çocukların geleceğini tehdit etmektedir. Dahası, aileleri kırıp geçiren bu hastalıklara karşın Çiçektepeliler, fabrika sahibinin kendilerine dağıttığı *yoğurtlarla* susturulmaktadır. Üzerlerine yağın “kar” ise [muhtemel toksik madde] Çiçektepelileri sağlıklı bir gelecekte yoksun bırakmaktadır. Anlatıcı, sadece toksik atık sorununa değinmez, aynı zamanda fabrikalarda çalışanların yakalandıkları hastalıklara da değinir:

Çöp Yolu’ndaki fabrikaların işçiler arasında ikinci adları vardı. Kimi ciğer söndürür, kimi göz kurutur, kimi kadını kısır eder, kimi işçisini sağır koyardı. Çöp Yolu’nda, davul dengi dengine lafını “Kanı kurşunlu yiğide, ciğeri tozlu gelin” lafı karşılardı. (...) Akü fabrikasında iki-üç yıl çalışan erkeklerin kanına kurşun işler, kanı kurşunlu yiğit iktidarsızlığa düşer, evlenip Çöp Yolu’na çıkamazdı. Bu işçilere bir tek sarım soluk iplik işçisi kızlar varırdı. Çöp Yolu’ndaki âdetlerden biriydi bu. (2003, s. 38)

Çevre kirliliğine bağlı sağlık konusunda Tekin, çevreci mesajlarını verebilmek için olay örgüsünü Çiçektepe’nin en toksik bölgesine yerleştirmiştir. Kimyasal atıkların alt yakasındaki bu bölge özellikle çocuklar için büyük bir sağlık tehdididir:

Yaz başında bu fabrikadan Çiçektepe’nin üstüne ilkin insanların kar sanıp şaşırıkları beyaz beyaz bir şeyler yağmaya başladı. Kondulara dayanılmaz bir koku yayıldı. Üç gün içinde bu fabrika karı Çiçektepe’nin ilk çiçeklerini kuruttu. Ağaçların dallarını sarkıttı. Tavuklar boyunlarını büküp büküp kıvrıldı. İnsanlar başlarını dik tutamaz oldu. Çocuklar hap yemiş gibi mosmor kesilip oyun oynarken uykuya daldı. Uyuyan çocuklardan biri hiç uyanmadı. (2003, s. 12)

Olayların hızlı akışı içinde Çiçektepe halkı bir taraftan söylentilerin, hikâyelerin rüzgârında yeni göçlerle büyümekte diğer taraftan civardaki fabrikaların sayısı artmaktadır. Yeni yeni gecekondular mahallelerinin kurulduğu çöp tepelerinde yoksul insanlar sadece toksik kimyasalların tehdidi altında olmayıp, başka nedenlerden de hastalanmakta ve kimileri de hayatını kaybetmektedir:

Çiçektepe’de içme suyundan görülmedik bir hastalık yayıldı. Büyük küçük herkesin yüzünde kuşburnu gibi kırmızı yaralar açıldı. (...) Bebekler kondularda el kadar kaldı. Çocuklar başlarını tuta tuta sedir ayaklarının dibine kıvrıldı. Erkekler eğri boyunlarında, yürürken yana düşen başlarında açılan yaralar yüzünden korkuluklara döndü. Çiçektepe’den kuşlar kaçıştı. Tavuklar kadınların elinden yem almaz oldu. Ağaçlar yapraklarını döktü.

22

Berci Kristin Çöp Masalları’ndaki mahallelerin, Fabrikadibi, Çöpaltı ve Dereağzı gibi (s. 10) adlarından anlaşıldığı üzere, civardaki derenin alt yakasında kurulduğu, Çiçektepelilerin derenin üst yakasında bulunan fabrikaların atık sularına maruz kaldığı anlaşılmaktadır.

Dökülen yapraklar grevle gelen türkülerin, düşlerin üstünü örttü. Çöp Yolu'ndan kondu-
lara yayılmış ne kadar laf varsa hepsi kabuk bağladı. (2003, s. 41-42)

Berci Kristin Çöp Masalları'nda yazın yağın kar, Carson'ın *Sessiz Bahar*'ında ol-
duğu gibi,²³ civardaki fabrikaların ["kar yağdıran fabrika" (s. 12)] doğayı kirleten kim-
yasal atıklarıdır; mavi renkli sular, ilaç fabrikasından insafsızca doğaya bırakılan toksik
sulardır ["fabrika sahibi ... fabrikanın serum ve ilaç şişelerinin yıkandığı mavimsi sıcak
suyu oluk oluk mahallenin üstüne saldı" (s. 13)]. Daha sonra kurulan "küçük tekstil atöl-
yeleri" ise "gökyüzüne mavi, yeşil, kırmızı dumanlar" savurmakta, gökyüzüne "boy boy,
renk renk bulutlar" oturmakta, "konduların üstüne fabrika karları yağarken, bulutlar renk-
li yağmurlar" aktarmaktadır (s. 85). Erkeklerin boyunlarını eğen, bellerini büken rüzgâr
hastalığından, çocukların yüzünü mosmor yapan fabrikaların zehirli atıklarından, salgın
hastalıklara yol açan kirlenmiş içme suyundan ve daha nicelerinden sonra hayatta kalma-
yı başaran bir toplumu betimleyen Latife Tekin, kuşkusuz daha yıllarca geçerliliğini ko-
ruyacak toplumsal bir yaraya parmak basmış, eseriyle çevre ve sağlık konusunda güçlü
bir uyarı yapmıştır.

Sonuç

Çevresel nedenlere bağlı sağlık sorunlarının gittikçe ciddileştiği günümüzde Rac-
hel Carson'ın *Sessiz Bahar*'da yaptığı uyarılar eserin kaleme alındığı yarım asır öncesi-
ne kıyasla bugün çok daha önemlidir. Carson, bir taraftan kanserle mücadele ederken di-
ğer taraftan tüm dünyanın sağlığı için savaş vermişti. Carson'dan sonra bilim insanları
ve yazarlar çevre ve sağlık konulu araştırmalarını pestisitlerin de ötesine genişletip ka-
muda devrim niteliğinde değişikliklere yol açmışlardır. Eserler, çeşitli nedenlere bağ-
lı çevresel kirlenmeye, radyoaktif maddelere, endüstriyel toksinlere ve zararlı kimyasal-
lara karşı halkı bilinçlendirip etkili halk sağlığı korumasında önemli bir işlev üstlenmiş,
çeşitli kirleticilerin halk sağlığına etkileri konusunda yeni bilimsel araştırmaları tetikle-
miş, bu konuda yeni verilere ulaşılmıştır. Eserler toksinlere diğer kesimlere kıyasla daha
fazla maruz kalan yoksul kesimlerin seslerinin duyulabilmesini sağlamıştır. Eserler çev-
recilik, halk sağlığı ve toplumsal adalet konularının birbirinden ayrılmaz konular oldu-
ğunu ortaya koyarak, çevre sağlığını ilgilendiren karar mekanizmalarına halkın katılımı-
nı teşvik etmiştir.

Şu anda dünyanın birçok yerinde *sessiz baharlar* yaşanmaktadır. Steingraber'in
da dediği gibi Carson'ın başlattığı hareket daha da genişleyerek devam etmelidir.
Steingraber'e göre ülke ekonomisi kanser yapıcı kimyasallarla ayakta durmaktadır, biz-
lere düşense bu gerçekle tüm varlığımızla mücadele etmektir. Steingraber'in kanserin se-
bebini toksik ekonomiye bağlaması anlamlıdır. Bu anlamda kanser, siyasi bir hastalık-
tır. Çevresel kanserin sebebi toksik ekonominin ortaya saldırdığı toksinlerdir, sistemik se-
bep de bu gerçeğin örtbas edildiği sessizliktir. Alaimo'nun belirttiği gibi, "toksik beden-

²³ Carson, *Sessiz Bahar*'ın ilk bölümünde, "saçaklar, çimenler, tarla ve derelere âdeta kar gibi" yağın beyaz
tozdan bahsetmiştir (2004, s. 3).

ler, çevrecilik, insan sağlığı ve toplumsal adaletin birbirinden ayrılmaz olgular olduğu” konusunda ısrarcıdır (2008, s. 262). Bu durumda Carson’ın *Sessiz Bahar*’da ulaştığı sonuç anlamlıdır:

Biz şimdi iki yol ayrımında duruyoruz... Uzun süredir seyahat ettiğimiz yol aldatıcı şekilde kolay görünen, bizim büyük bir hızla ilerlediğimiz ancak sonunda felaket olan dümdüz bir süper otopan. Ayrılan ikinci yol -“az gidilen yol”- dünyamızı korumamızı garantiye almayı hedefleyen hedefe ulaşmamız için tek şansımız. Sonuçta seçim bize bağlı. (2004, s. 277-78)

Sessiz Bahar’dan tam yarım asır sonra, dünyanın birçok ülkesinde insanlar bir yol ayrımındadır. Biz edebiyatçılara düşen görev, mesleğimizin sınırları dahilinde -ve belki biraz da bu sınırları aşarak- çevre sağlığının insan sağlığıyla ayrılmaz bir bütün olduğunu anlatmak; çevreyle ilintili sağlık konusunu gerek bilimi estetikle birleştirerek devrim niteliğinde değişikliklere yol açan bilim insanlarının eserlerini gerek konunun önemine parmak basan edebi eserlerin okunmasını/okutulmasını sağlayarak bu konuda yazılacak yeni eserleri teşvik etmek; yaşadığımız yörelerde yeni olmayan bir devrimin öncüleri olmaktır. Edebiyat eleştirmenleri belki de hiç bu kadar anlamlı bir görev üstlenmemişti!

Kaynakça

- Alaimo, S. (2008). Trans-corporeal feminisms and the ethical space of nature. S. Alaimo ve S. Hekman (Ed.), *Material feminisms* içinde (ss. 237-264). Bloomington: Indiana UP.
- Balık, M. (2011). *Latife Tekin’in romancılığı*. Doktora tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Barry, P. (2002). *Beginning theory: An introduction to literary and cultural theory*. Manchester: Manchester University P.
- Brooks, P. (2000). Foreword: Rachel Carson and *Silent spring*. C. Waddell (Ed.), *And no birds sing: Rhetorical analyses of Rachel Carson’s Silent spring* içinde (ss. xi-xviii). Carbondale: Southern Illinois UP.
- Buell, L. (2001). *Writing for an endangered world: Literature, culture, and environment in the U.S. and beyond*. Cambridge: Belknap P of Harvard UP.
- Carson, R. (2004). *Sessiz bahar* (Ç. Güler, Çev.). Ankara: Palme Yayıncılık. (Orjinal eserin yayım tarihi 1962)
- Colborn, T., Dumanoski, D. ve Myers, J. P. (1997). *Our stolen future: How we are threatening our fertility, intelligence and survival*. New York: Plume.
- Corbett, S. J. (2009). Environmental (and audience) friendliness in Rachel Carson and Devra Davis: Where ecocriticism and rhetoric meet. *ISLE*, 16 (3), 487-515.

- Davis, D. (2004). *When smoke ran like water: Tales of environmental deception and the battle against pollution*. New York: Basic Books.
- Davis, D. ve Webster, P. (2002). The social context of science: Cancer and the environment. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 584, Health and the Environment, 13-34.
- Deitering, C. (1996). The postnatural novel: Toxic consciousness in fiction of the 1980s. C. Glotfelty and H. Fromm (Ed.), *The ecocriticism reader: Landmarks in literary ecology* içinde (ss. 196-203). Athens: U of Georgia P.
- Gore, A. (1997). Foreword. T. Colborn, D. Dumanoski, ve J. P. Myers. *Our stolen future* içinde (ss.vii-ix). New York: Plume.
- Gore, A. (2004). Önsöz. R. Carson. *Sessiz bahar* içinde (ss.xv-xxvi) (Ç. Güler, Çev.), Ankara: Palme Yayıncılık.
- Greenberg, L. M. (2009). Learning from the dead: Wounds, women, and activism in Cherríe Moraga's *Heroes and Saints*. *MELUS*, 34 (1), 163-184.
- Özdağ, U. (2005). *Edebiyat ve toprak etiği: Amerikan doğa yazınında Leopold'cu düşünce*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Özdağ, U. ve Alpaslan, G. G. (2011). Türkiyat araştırmalarında yeni bir alan: Çevreci eleştiri. Ü. Ç. Şavk (Ed.). *Orhon yazıtlarının bulunuşundan 120 yıl sonra Türklük bilimi ve 21. yüzyıl konulu III. Uluslararası Türkiyat araştırmaları sempozyumu bildiriler kitabı* içinde (ss. 641-651). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi.
- Reed, T. V. (2002). Toward an environmental justice ecocriticism. J. Adamson, M. M. Evans, ve R. Stein (Ed.), *The environmental justice reader: Politics, poetics, and pedagogy* içinde (ss. 145-162). Tucson: U of Arizona P.
- Sideris, L. H. (2008). The ecological body: Rachel Carson, *Silent spring*, and breast cancer. L. H. Sideris, and K. D. Moore (Ed.), *Rachel Carson: Legacy and challenge* içinde (ss. 136- 48). Albany, NY: State U of New York P.
- Steingraber, S. (1998). *Living downstream: A scientist's personal investigation of cancer and the environment*. New York: Vintage.
- Steingraber, S. (2010). Foreword to the second edition. *Living downstream: An ecologist's personal investigation of cancer and the environment* içinde (ss. xi-xxvi). Cambridge, MA: Da Capo P.
- Steingraber, S. (2008). Living downstream of *Silent spring*. L. H. Sideris ve K. D. Moore (Ed.), *Rachel Carson: Legacy and challenge* içinde. (ss.220-229) Albany, NY: State University of New York P.
- Tarter, J. (2002). Some live more downstream than others: Cancer, gender, and environmental justice. J. Adamson, M. M. Evans, ve R. Stein (Ed.). *The environmental justice reader: Politics, poetics, and pedagogy* içinde (ss. 213-228). Tucson: U of Arizona P.

- Tekin, L. (2003). *Berci Kristin çöp masalları*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Tekin, L. (1984). İnsanımız ruh derinliğinin farkında değil. *Hürriyet Gösteri*, 40, 88-89.
- Tekin, L. (2002). Latife Tekin ile *Ormanda ölüm yokmuş* üzerine. (F. Andaç Söyleşi) *Vârlık*, 1132, 20-27.
- Waddell, C. (2000). The reception of *Silent spring*: An introduction. C. Waddell (Ed.), *And no birds sing: Rhetorical analyses of Rachel Carson's Silent spring* içinde (ss. 1-16). Carbondale: Southern Illinois UP.
- Williams, T. T. (1991). *Refuge: An unnatural history of family and place*. New York: Pantheon Books.

